

stoljeću tijekom nacionalnoga pokreta pojavilo se mišljenje da je baš taj mir kriv za višestoljetnu podijeljenost Njemačke i prevlast Francuske, a do danas vrlo rasprostranjena predodžba o Vestfalskome miru koji je od 1648. određivao odnose između suverenih država zapravo se pokazala konstrukcijom diplomata, političara i intelektualaca iz 18. stoljeća.

Radovi prezentirani u ovom zborniku donose zanimljive priloge o posljedicama Tridesetogodišnjega rata na području Habsburške Monarhije i njegovu utjecaju na kasnija razdoblja u srednjoj Europi, ali može se napomenuti da je zbog nepostojanja radova bilo domaćih bilo inozemnih autora koji bi taj rat sagledali i u kontekstu formiranja Hrvatsko-slavonske vojne krajine i njezina značenja za habsburški vojni sustav izostala sveobuhvatnija i detaljnija slika ove teme.

Zlatko Kudelić

Lovro Kunčević, *Vrijeme harmonije. O razlozima društvene i političke stabilnosti Dubrovačke Republike*, Zagreb; Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2020, 202 stranice

Osnovica knjige *Vrijeme harmonije* bio je manji tekst, izvorno zamišljen kao članak, koji je autor Lovro Kunčević na poticaj nedavno preminuloga povjesničara Nenada Vekarića predočio u formi monografije. Glavna tema djela jest društvena i politička stabilnost, odnosno odsutnost ozbiljnih društvenih i političkih sukoba u Dubrovačkoj Republici. O toj zagonetki dubrovačke povijesti historiografija, osim nekoliko kraćih analiza u nekim studijama, nije mnogo rekla. Kako to da je Dubrovačka Republika tijekom gotovo 450 godina postojanja doživjela samo dvije ozbiljne pobune, a usto je uživala i institucionalnu stabilnost sve do francuske okupacije? Na ova pitanja može

se odgovoriti jedino sagledavanjem povijesne zbilje iz mnogo kutova, analizirajući političke, socijalne i gospodarske faktore. Upravo je ova analiza doprinos tom, kako je sam autor naznačio, zaboravljenom pitanju u domaćoj, ali i stranoj historiografiji.

Nakon *Zahvale* (9-10) autor je u *Uvodu* (11-29) postavio predmetne i metodološke okvire svojega rada. Njegovo istraživanje obuhvaća period Dubrovačke Republike od sredine 14. stoljeća do potresa 1667., a oslanja se na metodologiju takozvanih virtualnih, protufaktualnih ili *što ako* povijesti. Naime, radi se o mentalnom eksperimentu u kojem istraživač razmatra različite *što ako* scenarije, odnosno različite načine na koje su se događaji mogli odviti da su neki od njihovih uzroka ili neki od elemenata povijesnoga konteksta bili drugačiji. Kunčević je pri konstruiranju tih scenarija koristio analogije s različitim oblicima nestabilnosti tipičnim za istočnojadranske i talijanske gradove, naglasivši da su protufaktualni scenariji u ovoj analizi samo implicitni. Ovdje treba napomenuti da smo upozoreni i na ograničenja ove studije. Ona zapravo nije predočena u dijakronijskoj perspektivi, nego se zadovoljava pojedinim statičnim prikazima. Zatim, u razmatranje nije uzet dubrovački distrikt, a zbog dosadašnjih manjkavih historiografskih analiza represivnoga aparata i financija te su teme obrađene površnije. Autorov uvodni dio, osim spomenutih napomena, donosi i sažet pregled brojnih primjera društvenih napetosti, urota i političkih protesta, govoreći da je Republika bila daleko od idiličnoga mjesta, ali imajući na umu da konflikti, uz iznimku Lastovske bune, nikad nisu rezultirali otvorenom pobunom ili nasilnom promjenom institucija. Nakon uvodnih razmišljanja autor u prvom poglavlju, *Geopolitički i gospodarski okvir* (31-51), upućuje na različite faktore u kojima se ocrtava okvir za promatranje dubrovačke stabilnosti. Kunčević je najprije izdvojio tri geopolitička faktora koja su utjecala na stabilnost Republike: politička, religijska i kul-

turna različitost između Grada i zaleđa, koja je rezultirala time da političke frakcije i zavjereničke skupine imaju manje mogućnosti u pronalaženju saveznika u neposrednom susjedstvu; opasan položaj Dubrovnika u okruženju Osmanlija i Venecije, koji je doprinio disciplini i koheziji populacije; politika stroge neutralnosti koju Dubrovnik baštini od 15. stoljeća. Osim toga autor je izdvojio gospodarske faktore koje treba spomenuti kada govorimo o stabilnosti. Radi se o prosperitetu države čije je stanovništvo, financijski gledano, živjelo dobro. Istaknuta je i specifična priroda dubrovačke ekonomije, koja je izrazitom dominacijom trgovine i pomorstva dovela do toga da su interesi patricijata i sekundarne građanske elite bili slični. Tu autor ističe i odsutnost odrasle muške populacije kao najopasnije društvene skupine, koja je zbog trgovačko-pomorske orijentacije velik dio vremena boravila izvan Republike. Naposljetku, naglašen je još jedan gospodarski faktor koji je doprinio stabilitetu. Radi se o specifičnoj fiskalnoj politici patricijske vlasti koja je omogućila minimaliziranje prinudnih zajmova i spriječila uvođenje novih poreza. Poglavlje *Patricijat i njegovi podanici* (53-101), koje je najobuhvatnije, pobliže se bavi odnosom plemstva i puka. Analizom plemićke elite, građana, dubrovačkoga puka i Crkve autor je ustanovio da se zapravo radi o skladu između društvenih grupacija, odnosno skladnijem odnosu između elite i njezinih podanika nego što je to bilo u većini drugih predmodernih gradova. Prvi dio poglavlja zalazi u analizu samoga patricijata i njegove *pitomosti*. Tri su razloga koje nam Kunčević nudi kao argument u prilog nenasilnosti, kooperativnosti i discipliniranosti dubrovačkoga patricijata. Naime, dubrovački patricijat definiran je kao merkantilna elita bez snažnih veza s okolnim magnatima i bez većih zemljoposjeda, što je autor okarakterizirao kao specifičan mentalitet koji zahtijeva pragmatizam, kooperativnost, povjerenje, spremnost na pregovore i kompromis. Drugi element pacifikacije patricijata i stabilnosti

Dubrovnika autor vidi u procesu zatvaranja vijeća. Kada je vijeće 1332. konačno zatvoreno, stvoren je spoj privatnoga i javnoga interesa, što je Kunčevića nagnalo da zaključi da su pripadnici patricijata osobni i obiteljski probitak tražili uz pomoć, a ne protiv ili izvan države. Autor ovdje primjećuje još dvije činjenice koje su nastale zatvaranjem vijeća, a doprinijele su harmoniji Republike – osigurana je široka društvena osnovica za vlasteoski režim (veliki dio društva čine patricijske obitelji, više od 40 % stanovništva), a usto je formaliziran monopol na vlast široke društvene skupine kojim je bitno usporeno stvaranje sekundarne elite. Treći element odnosi se na odsutnost privatne moći plemićkih obitelji nad dijelovima urbanoga prostora te nepostojanje masovnih i dugotrajnih klijentelističkih mreža pod plemićkom kontrolom. Autor je primijetio da Dubrovnik nije bio podijeljen na područja utjecaja pojedinih obitelji, za što razlog pronalazi u specifičnoj organizaciji administracije, gdje su lokalne jedinice bile politički potpuno irelevantne, a pregledom dostupnih historiografskih istraživanja zaključio je da u Republici ne postoje mnogobrojne klijentelističke mreže pod kontrolom patricijskih obitelji, što je još jedan destabilizirajući faktor koji je odsutan. U sljedećem potpoglavljju autor je ispitao razloge poslušnosti dubrovačkih elitnih pučana, to jest građana. Kao i u slučaju patricijata, Kunčević ovdje analizira uzroke *pitomosti*. Pomoću recentnih historiografskih studija autor pronalazi nekoliko razloga toga fenomena. Prvenstveno se radi o sredini koja je pojedincima pružala mogućnost bogaćenja, a dubrovački zakoni propisivali su jednake kazne i obveze za sve bez pozivanja na stalešku pripadnost. Za poslušnost građana autor iznosi još jedan razlog, nazivajući ga zanimljivom sintagmom *argument o kompenzaciji*. Kako su elitni pučani bili isključeni iz politike, za kompenzaciju im je bio zajamčen poseban status koji se prije svega odnosi na ulogu u državnoj administraciji, u upravljanju bratovštinama, ali i u diplomaciji. No razlog

discipliniranosti dubrovačkih građana Kunčević pronalazi i u demografskim prilikama. Republika je imala veliku primarnu, a malu sekundarnu elitu, koja je zbog prirode trgovačkoga posla velik dio vremena bila odsutna iz Dubrovnika, što je onda pridonosilo i održanju *statusa quo* između te dvije društvene grupacije. Posljednji, ali ne i manje važan faktor u kojem se očituje lojalnost građana jesu njihove raznovrsne veze s patricijatom. Opazivši da stvaranjem snažne vertikalne spine između te dvije društvene grupacije slabi kohezija građana kao zasebne interesne i društvene skupine, autor je konstatirao da između patricija i građana postoji manji jaz nego između građana i ostatka puka. U ovom poglavlju, radi komparacije s Dubrovnikom, analizirano je i plemstvo i pučanske elite u dalmatinskim gradovima. Kunčević je detektirao temeljnu razliku u političkoj razvlaštenosti dalmatinskih patricija, koja je otvorila prostor pučanskim ambicijama, i političkoj snazi dubrovačkih patricija, koji nisu dopuštali opoziciju iz redova puka. Slijedi potpoglavlje u kojem se sagledavaju razlozi poslušnosti srednjih i nižih slojeva dubrovačkoga društva. Ključni pojam za razumijevanje te tihe većine, kako ih je autor okarakterizirao, jesu bratovštine. Kao jedini institucionalni okvir za djelovanje, one su služile za kolektivno istupanje pučana, koji su svojom brojnošću bili potencijalna opasnost za vlasteoski porredak. Kunčević je upozorio na nekoliko razloga mirnoće bratovština. One prije svega nisu imale političku ulogu, nisu sudjelovale u vlasti, imale su raznoliko članstvo s vlastelom kao pripadnicima koji su bili svojevrstan oblik državne kontrole, bile su heterogene, s različitim interesima, a neka zanimanja nisu imala vlastite profesionalne bratovštine. Autor ističe i državni nadzor nad njima različitim socijalnim politikama i samu kontrolu djelatnosti, osobito pokušajima sprečavanja neovlaštenih okupljanja i prisilom da svoje zaključke predaju na potvrdu Malom vijeću. Kratke crte posvećene su i sitnom puku izvan bratovština. Postoji

nekoliko razloga zašto i taj sloj autor definira kao neopasan za društvenu stabilnost. O njima piše kao o glavnim korisnicima učinkovitoga sustava socijalne skrbi, nedavnim doseljenicima bez obiteljskih veza i društvenih kontakata, kojima nedostaje potrebno vodstvo za potencijalne pobune. Nakon podrobne analize odnosa patricijata, građana i sitnoga puka Kunčević je ispitao i ulogu Crkve u stabiliziranju dubrovačkoga društva. Iznoseći moguće načine na koje je Crkva mogla dovesti u pitanje politički monopol patricijata, autor je analizirao mehanizme kojima su svjetovne vlasti pokušale ostvariti kontrolu nad samom Crkvom. Ta kontrola prvenstveno se odnosila na nadzor crkvenih imenovanja i njezine imovine. Autor je interesantno primijetio da Crkva nije bila samo potencijalna opasnost nego – preko raznih vjerskih rituala, propovijedanja i pastoralnoga rada – i dragocjeni saveznik koji je pridonosio stabilizaciji dubrovačkoga društva. Na samom kraju ovoga poglavlja autor je predstavio tezu Patricka Lantschnera o urbanom konfliktu koji proizlazi iz činjenice da su predmoderni gradovi imali izrazito policentrični politički sustav. Taj policentrični sustav podrazumijeva podjelu političke moći između velikoga broja aktera kao što su institucije gradske vlasti, plemićke obitelji, crkve, sveučilišta, gilde, bratovštine, župe, izvangradski feudalni magnati ili vrhovna državna vlast. Prema tome, možemo govoriti o gradovima koji su skloniji nasilnom konfliktu zbog velikoga broja aktera te onima manje sklonim nasilnom konfliktu zbog aktera koji su u tim gradovima malobrojniji i slabiji. Prema Lantschnerovoj tipologiji, Kunčević je Dubrovnik smjestio u ove druge, dakle gradove s *ograničenim sustavom konflikta*. Nakon što je u prethodnim poglavljima analizirao društvenu stabilnost Dubrovnika, autor se u poglavlju *Politička kultura i institucije* (103-132) posebno osvrnuo na tri političke vrijednosti (kolektivizam, konzervativizam i ideal društvene harmonije) i uz njih vezane institucionalne mehanizme da bi objasnio iznimnu politič-

ku stabilnost koju je uživala Dubrovačka Republika. Kolektivizam ili jednakost između patricija, kao tipična republikanska vrijednost, u dubrovačkoj tradiciji snažno je obilježila političke institucije. Sumnjičavost spram individualne moći rezultirala je *impersonalnošću* dubrovačke vladavine, čime se, kako je autor dobro primijetio, sprečavala koncentracija moći u rukama pojedinca. Druga politička vrijednost kojoj je autor posvetio pozornost jest konzervativizam sa snažnim filozofskim uporištem. Zaziranje od inovacija u političkom, estetičkom i tehnološkom segmentu ostavilo je dubok trag na dubrovačke institucije, čime se zapravo objašnjava razlog njihove statičnosti i stabilnosti. Kao treću temeljnu vrijednost dubrovačke politike Kunčević je istaknuo ideal društvene harmonije. Dubrovačka politička kultura bila je obilježena stalnim naporom da se održi dojam političkoga i društvenoga sklada. Iščitavajući ovo potpoglavlje, možemo primijetiti da je Republika razvila niz institucionalnih mehanizama koji su uz pomoć tajnosti prikrivali sukobe među vladajućima. U svojevrsnom zaključku o specifičnoj političkoj kulturi dubrovačkoga patricijata autor nam je ukazao na usađivanje i prijenos političkih vrijednosti tijekom generacija. *Epilog: Republika i njezino vrijeme* (133-135) posljednje je poglavlje knjige, u kojem Kunčević rezimira rezultate svojega istraživanja zaključujući da je iznenađujuća stabilnost Republike rezultat zasluge samih Dubrovčana, ali i posljedica objektivnih okolnosti izvan njihove kontrole. U zaključnim razmišljanjima autor nas je još jednom podsjetio na ograničenja studije i skromno ju predstavio kao samo prvi korak u istraživanju ovoga fenomena dubrovačke povijesti. Završne listove knjige čine *Izvori* (136), *Objavljeni izvori i literatura* (137-169), *Kazalo imena* (171-174), *Kazalo mjesta* (175-176), *Kazalo pojmova* (177-189), *Summary* (191-195) te *Popis izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* (197-202).

Govoreći o dosad neobrađenoj temi političke i društvene povijesti, ovo je djelo važan

prilog poznavanju dubrovačke prošlosti. Može se reći da je Lovro Kunčević zagonetku o stabilnosti Dubrovačke Republike uspješno objasnio i razriješio. Njegova je zasluga što je taj dubrovački fenomen izvukao na svjetlo dana služeći se historiografskim zanatom te ga predočio u obliku koji će tragom budućih istraživanja ove ili slične teme biti okosnica, ali i zanimljiva studija namijenjena široj populaciji.

Ante Matuško

Milorad Pavić, *Vještina plovidbe: navigacija svjetskim morima u doba velikih geografskih otkrića*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2021, 195 stranica

Knjiga Milorada Pavića, profesora na Odjelu za povijest Sveučilišta u Zadru, udžbenik je namijenjen ponajprije studentima, ali i širem čitateljstvu koje zanima razdoblje svjetske povijesti u kojem se Europa otvorila svijetu i preuzela središnje mjesto u kreiranju njegova poretka. Autor teži, kako naglašava u *Predgovoru* (6-7), objediniti na jednome mjestu različite aspekte ove problematike te ujedno upotpuniti manjkav fond udžbeničke literature u nas. Udžbenik je usmjeren na razdoblje 15. i 16. stoljeća jer već sam početak toga vremena polučuje pozitivne učinke pojedinih europskih zemalja u zahvaćanju prostranstava svjetskih mora, koji će se nesmanjenom snagom nastaviti i dalje. Također, u tom se razdoblju zbiva svekoliko sazrijevanje europskoga društva i gospodarski uzlet iberijskih zemalja, kao i Engleske, Francuske i Nizozemske.

Uvodno poglavlje (9-20) fokusirano je na čimbenike koji su doveli do velikih geografskih otkrića. Naglašava se da su to ponajprije bili (bez obzira na istodobnost zbivanja, međusobnu spregu, ali i negativne učinke): prekid ustaljenih trgovačkih putova azijskim kopnom, ali i na Sredozemlju, i usporedna potraga za novim rješenjima za trgovinu s Istokom; smještaj zemalja na Atlanti-